

GUTENBERGTŐL A GOOGLE BOOKSIG (HÁNY FOKOS A DIGITÁLIS FORDULAT A KÖNYVEK VILÁGÁBAN?)

Prószéky Gábor

egyetemi tanár,

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Információs Technológiai és Bionikai Kar

MTA–PPKE Magyar Nyelvtechnológiai Kutatócsoport

proszeky.gabor@itk.ppke.hu

Marshall McLuhan 1962-es megfogalmazása óta az 1440 óta megjelenő nyomtatott írások világát *Gutenberg-galaxisként* ismerjük. Alig tíz év múlva, 1971-ben Michael S. Hart megfogalmazta a Gutenberg-galaxis digitalizálásának alap gondolatát. Mindez akkor történt, amikor az internetnek még a csírája sem volt meg. A munka konkrét célját Hart abban jelölte meg, hogy létre kell hozni a lehető legtöbb könyv és egyéb kulturális dokumentum ingyenes, nyílt formátumú digitális könyvtárát. A tervet Gutenberg Projektnek nevezte, és negyven éven át vezette, egészen 2011-ben bekövetkezett haláláig. Valójában Hart neve nemcsak a digitális tartalommal, hanem az elektronikus könyv, az e-könyv feltalálásával is kapcsolatba hozható. Az e-könyvek elterjedésének két fő feltétele azonban a kitalálás pillanatában még nem állt rendelkezésre: sem az internet nem létezett, ahonnan ma már viszonylag egyszerűen és gyorsan be lehet szerezni a digitális tartalmakat, sem megfelelő méretű és minőségű kijelzővel rendelkező hordozható eszközök nem léteztek. A célnak leginkább megfelelő olvasó eszköznek az ún. e-papír kijelzővel ellátott

e-könyv-olvasó látszott, így már 1974-ben a Xerox PARC-ban elindult az e-papír kifejlesztése. Az e-papíron a megjelenő tartalom látványa ugyanazt a fizikai elvet követi, mint az igazi papíron megjelenő kép, azaz a felületről visszaverődő fény teszi láthatóvá a tartalmat, nem pedig az aktívan világító képpontok – amint a legtöbb számítógép esetében –, így megtartásához sem kell komoly tápellátás. Hátránya viszont, hogy viszonylag lassú, sőtétben nem működik és igen drága a színes változat létrehozása. Az e-papír az aktív kutatások ellenére sem tűnt megfelelőnek majdnem harminc évig, de az időről időre újrarendülő kutatások végül meghozták a kívánt eredményt, és 2004-ben a Sony a kereskedelmi forgalomban is megjelentette az első e-könyv-olvasót.

Egy másik fontos lépés, de nem a technológiai, hanem a tartalmi oldalon, hogy ugyanabban az évben a Google bejelentette, hogy elindítja a Google Books Projektet, egy évtized alatt tizenötmillió könyv digitalizálását és az interneten történő közzétételét ígérte. Az eredmény gyorsabban jött, mint gondolták: 2007-ben feldolgozzák az egymilliomodik

könyvet, 2008-ra pedig az addigra beszkenelt hétmillió könyvből egymilliót teljes egészében ingyenesen olvashatóvá tettek. Fontos jel az is, hogy ez idő tájt a Google és már mintegy húsz ezer kiadói partner között létezett szerződéses együttműködés. A tízmilliomodik könyvet 2009-ben, a húszmilliomodikat 2012-ben, a harmincmilliomodikat 2013-ban jelentették be. Ebből a mennyiségből ma már több mint kétmillió kötet bárki számára teljes egészében ingyenesen elérhető; a többi részlegesen, illetve előfizetéssel. Egyébként nem a Google Books az egyetlen digitális-könyv-projekt a világon (URL₁), és a Google-lal együttműködő partnerek is hoznak létre olyan internetes felületeket, ahol az általuk meghatározott szempontok szerint publikálják a digitalizált anyagot (URL₂, URL₃).

A magyar nyelvű könyvek világa is folyamatosan digitalizálódik: 1994-ben elindult a Magyar Elektronikus Könyvtár, a MEK, melyben 2002-re már mintegy négyezer könyv volt elérhető teljes egészében ingyenesen, és ez a szám mára meghaladja a tizenháromezret. 1998-ban elindult a Digitális Irodalmi Akadémia, melynek küldetése a legújabb kori és kortárs magyar irodalom kiemelkedő alkotásainak átmentése a digitális korba. Magyar anyagok egyébként szép számmal lelhetők fel a Google Books által feldolgozott könyvek között is: bár pontos adat nincs erről, de a keresések mintegy kétmillió olyan találatot adnak, mely dokumentumok nagy biztonsággal magyarnak mondhatók.¹

A Google becslése szerint egyébként 2010-ig mintegy 130 millió különféle könyv (cím)

jelent meg eddig a világon,² és ez a szám évente egyre jobban növekszik, hiszen 2014-ben eddig³ 2 107 480 nyomtatott könyv jelent meg. (Magyarország ezekhez a számokhoz az utóbbi években átlagosan évi tizenegy-tizenkétezer címmel járul hozzá.) A digitálisan elérhető könyvek eladásai eközben hatalmas sebességgel nőnek. 2012-ben például már közel félmilliárd e-könyvet adtak el, ami csak százmillióval kevesebb, mint az eladott nyomtatott könyvek száma (URL₁). Ám a fő kérdés nem az, hogy melyik típusú könyvből érhető el több a piacon, hanem, hogy mit csinálnak a digitális könyvvel az emberek azon túl, hogy megveszik vagy letöltik őket. Egy másik fontos kérdés, hogy melyik könyvtípus esetén melyik hordozó a szerencsésebb ahhoz, hogy az adott tartalom jobban betöltse a funkcióját. A felmérésekből könnyen látható, hogy az e-könyv terjedése gyorsabb a szakkönyv-piacon, és lassabb a nem szakkönyvek piacán. Azt is hamar észrevehetjük az eladási adatok elemzéséből, hogy az e-könyv terjedése gyorsabb az Egyesült Államokban, mint Európában. A digitális könyvek olvasására szolgáló eszközök eladási számai is különbözőséget mutatnak az Atlanti-óceán két partján: az immár akár könyvtartalmakat is kezelni képes okostelefonok és táblagépek európai elterjedtsége átlagosan a fele a tengerentúlinak, de a célzottan az e-könyvek olvasására szolgáló eszközök már nagyságrendileg vannak kevesebben az öreg kontinensen (Wilson, 2014). Az eszközök használoinak kordiagramja pedig azzal az egyáltalán nem meglepő információval szolgál, hogy minden ország-

¹ Az *egy a az van nem és vagy hogy de* szavak egyazon Google Books-beli dokumentumban való együttes előfordulására a keresőprogram 2 220 000 találatot jelez.

² Bár ezt a számot sokan és jogosan nagyon bizonytalan-nak érzik, és inkább csak „alsó határnak” gondolják. (Király Péter, személyes kommunikáció)

³ Az előadás 2014. november 6-án hangzott el.

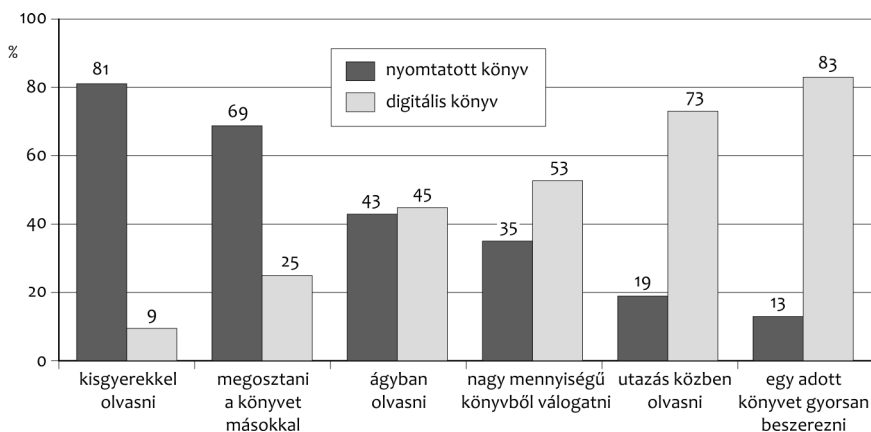
ban a huszonöt-harmincnyévesek a legaktívabbak, és a kor növekedtével csökken az e-könyv-vásárlási kedv (URL 2).

Az igazán érdekes adat az, hogy táblagép-használók által megvásárolt/előfizetett digitális tartalmak megoszlása nagyon eltér a ténylegesen használt szolgáltatások tartalmának megoszlásától. A táblagép-tulajdonosoknak ugyanis több mint egyharmada fizet elő digitális könyvekre, ugyanakkor maga a könyvolvasás mint tevékenység nincs benne a tizenkét legkedveltebb olyan szolgáltatásban (például: videónézés, időjárás-lekérés, magazinézégetés), amit táblagép-tulajdonosok az eszközeikkel könnyedén igénybe tudnak venni (URL3). Arról is készült felmérés (URL4), hogy az emberek a könyvvel kapcsolatos mely tipikus tevékenységre használják inkább a nyomtatott, illetve melyre a digitális változatot (1. ábra).

A digitális könyvvilág sajátos tulajdonságai ott számítanak előnynek, ahol a hagyományos nyomtatott világ nem tud versenyezni. Nem mindegy, hogy valaki, tegyük fel, esténként két könyvet szeretne elolvasni az elkö-

vetkező hetekben (nyomtatott könyv), vagy pedig tizenöt-húsz könyvvel akarna repülőgép-en elutazni egy relatíve nem hosszú kutatási időszakra (digitális könyv).

A digitális tartalom azonban rendelkezik olyan jellemzőkkel is, amelyek korábban elképzelhetetlen technikai eszközök forrásává válhatnak: meg lehet ismerni segítségükkel például az olvasási szokásokat (az olyanokat, hogy átugorjuk-e a bevezető részeket, vagy hogy milyen könyveket olvasunk lassan és melyeket gyorsan), hiszen az elektronikus könyvet nemcsak mi olvassuk, hanem valamilyen furcsa értelemben a könyv is képes „olvasni” minket. A digitális könyv tipikus tulajdonsága, hogy ma már általában letölthető az internetről (pénzért vagy ingyen), de azok, akik letöltik, nem az interneten használják őket, mindössze onnan szerzik be. Az e-könyvek olvasására használható eszközök piaci szegmensének fő szereplője ma három világ cég: az Amazon (a Kindle e-könyvolvasókkal), az Apple (elsősorban az iPaddel) és a Microsoft, amely 2012-ben háromszázmillió dollárért megvásárolta a Barnes & Noble

1. ábra • Nyomtatott és digitális könyvek használatának összetevése különböző élethelyzetekben. Forrás: Pew Research Center (URL4).

céget, azt remélve, hogy az így megszerzett *Nook* nevű eszköz versenyben marad az előző két, igencsak elterjedt technológiával.

Az eredeti célhoz, azaz a könyvvilág szélesebb tömegek számára való közelebb hozásának vágyához képest mellékesnek tűnhet, hogy a digitális könyvvilág lektorált tartalmi nagy segítséget jelentenek a nyelvi normákra épülő nyelvtechnológiai eszközök készítőinek számára is, hiszen a web nyelvezete más, lektorált szövegek pedig egyre kisebb számban érhetőek el, jóllehet az ilyen anyagok a statisztikai alapon működő nyelvtechnológiai eszközök számára felbecsülhetetlen értéket jelentenek (URL₅).

A felmérések azt az egyébként sejtethető ismeretet is megerősítik, hogy a digitális könyvek hasznossága akkor jelentkezik igazán, ha például a szépirodalom olvasását megkülönböztetjük a szakkönyvek használatától. Az irodalom még mindig sokkal jellemzőbben a nyomtatott világhoz kötődik, ám a szakkönyvek egyre kevésbé. Ennek az is az oka, hogy a szakkönyveket eleve nem ugyanarra használjuk, hiszen nem ugyanúgy olvasgatjuk őket, mint az irodalmi műveket, hanem legtöbbször referencianyagként, az éppen megkeresendő információ gyors megtalálásának ígéretével áll könyvespolcunkon.

Ezt a kereső tevékenységet – főleg hangszóló – lényegesen jobban segítik az elektronikus eszközök, mint a hagyományos könyvformátum. Ráadásul, a szakkönyvek el is tudnak avulni: nem érdemes egy húsz évvel ezelőtti informatikai szakkönyvet könyvespolcunk fő helyén tartanunk, hacsak nem a számítástechnika történetét dolgozzuk fel, míg egy húsz évvel ezelőtt megjelent irodalmi alkotással kapcsolatban nem feltétlenül érzünk így. A szakkönyvvilágon belül az egyes tudományterületek is különböznek: a filozófiai ismeretek egészen biztosan lassabban „avulnak”, mint például az atomfizikaiak vagy a genetikaiak. Információt megkeresni tehát egyértelműen jobban lehet a digitális tartalomban – viszont, ha megtaláltuk a forrást, akkor ez után már mindenki maga döntheti el, hogy azt nyomtatott formában vagy elektronikusan szeretné használni.

Ezzel a kis áttekintéssel arra szeretnénk volna rávilágítani, hogy a digitális fordulat a könyvek világában jól láthatóan nem olyan éles, mint a „gyorsan változó irományok világában”, ám az is igaz, hogy ha nem is gyorsulva, de fokozatosan „kanyarodunk”...

Kulcsszavak: *könyvdigitalizálás, e-papír, e-könyv, olvasási szokások, nyelvtechnológia*

IRODALOM

Wilson, Thomas D. (2014): The E-book Phenomenon: A Disruptive Technology. *Information Research*, 19, 2, • http://www.informationr.net/ir/19-2/paper612.html#_VPQRV-PYXRk

URL1: Book Industry Study Group, 2013 • <https://www.bisg.org/>

URL2: Bowker Market Research's Global eBook Monitor (2012) • http://www.bowker.com/en-US/aboutus/press_room/2012/pr_03272012.shtml

URL3: Online Publishers Association (2012): • <http://thenextweb.com/insider/2012/06/18/online-publishers-association-survey-paints-a-portrait-of-the-us-tablet-user>

URL4: Pew Research Center's Internet & American Life Reading Habits Survey (2011) • <http://www.pewresearch.org/2013/06/25/library-readers-book-type/>

URL5: Google Books Ngram Viewer • <http://google.about.com/od/n/a/Google-Books-Ngram-Viewer.htm>